

Přednáška č. 2 (01. 10. 2019)
Stát a jeho ústavní základy, dělba moci ve státě

JUDr. Michal Márton, Ph.D.

Stát a jeho ústavní základy

G. Jellinek – tříprvková podstata státu

- státní území
- obyvatelstvo
- státní moc jakožto organizace obyvatelstva na určitém území

Státní území – část zemského povrchu včetně prostoru nad ním (vzdušný prostor) a pod ním (podpovrchové vodstvo, nerosty), na němž stát uplatňuje svou suverenitu

Stát a jeho ústavní základy

obyvatelstvo

1) občané

osoby, které mají formalizovaný vztah ke státu v podobě právního vztahu, který vypoovídá o členství jednotlivce ve státu

tento poměr zakládá tzv. personální výsost v podobě kvalifikovaného vztahu mezi občanem a státem, ať se nachází kdekoli,

občanská práva neztrácíte, opustíte-li území České republiky, pokud na základě vlastního rozhodnutí dobrovolně nepozbudete státní občanství

Čl. 12 odst. 2 Ústavy

nikdo nemůže být proti své vůli zbaven státního občanství

Př.

- účast ve volbách do českých státních orgánů v zahraničí
- postižitelnost podle norem českého trestního práva (ve státě, kde je pohlavní styk aprobován již od 14 let se tohoto jednání dopustí občan České republiky, avšak zde je přípustný od 15 let)

Stát a jeho ústavní základy

2) cizinci- osoby, které nemají výsostná občanská práva , ale jejich vztah ke státu je rovněž formalizován, např. cestou pracovních povolení, povolení ke vstupu, udělení azylu, tranzitu

3) občané Evropské unie – specifické postavení v rámci nadnárodních smluv a od nich odvozených právních norem Evropské unie vycházejících z principu volného pohybu osob, zboží, služeb a kapitálu

kategorizace obyvatelstva je známa již z dob římského práva (římský občan – cizinec/obyvatel provincie – otrok)

Státní moc

legalita – stát je vázán právem a sám sebe v tomto ohledu reguluje
legitimita - často též „politická“ – princip vlády většiny, princip dočasnosti vlády, princip ochrany menšin

Stát a jeho ústavní základy

Suverenita státu – výsostná povaha státní moci ve vztahu k danému území

- **nezávislost** na jiné státní moci
- **výlučnost** představující existenci jediné státní moci
- **neomezenost** z hlediska uplatňování státní moci

suverenita je naplněna tím, že moc není závislá na jakékoli moci vnější či vnitřní

- absence nezávislosti = okupovaná území, závislá území (departement, kolonie, protektorát, mandátní území OSN aj.)
- absence výlučnosti = stát nekontroluje plně své území (Somálsko, Krym)
- absence neomezenosti = situace v rozpadajícím se státě

Ústavní základy státu

Ústavu lze nejjednodušeji charakterizovat jako základní (ustavující zákon státu)

jde na vnitrostátní úrovni o právní předpis nejvyšší právní síly, většina států má ústavu psanou, což v historii podmiňovaly následující faktory

- myšlenka společenské smlouvy
- slavnostní vyhlášení jako návaznost na středověká privilegia a výsady
- teorie dělby moci
- nadřazenost psaného dokumentu nad obyčejem

Ústavní základy státu

moderní psané ústavy tak, jak je známe dnes prošly třemi vývojovými etapami

- 1) ústava jako dokument upravující organizaci moci ve státě (Ústava USA 1787, Francie 1791)
- 2) ústava jako dokument upravující vedle organizace moci ve státě vztah mezi občanem a státem (volební právo) = základy moderního konstitucionalismu (Ústava ČR 1921)
- 3) ústava upravujících záležitosti v bodě 1) a 2), k nimž přistupuje detailnější podoba vázání státní moci hodnotami a cíli, k nimž má sloužit – úprava lidských práv (v ČR nejdříve Listina základních práv a svobod = od 01. 01. 1993 součástí ústavního pořádku)

Ústavní základy České republiky

Česká republika je stát s **psanou ústavou**, která je z hlediska koncepce **polylegální**.

tzn., že „ústava“ jako teoretický pojem (základní zákon státu) je upravena ve více právních předpisech, které se nazývají **ústavním pořádkem**

z nich jsou nejdůležitější

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

další ústavní zákony (příkladem)

Ústavní zákon č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské federativní republiky

Ústavní zákon č. 74/1997 Sb., o změnách hranic se Slovenskou republikou

čl. 11 Ústavy: Státní hranice mohou být měněny jen ústavním zákonem

Ústavní zákon č. 515/2002 Sb., o referendu o přistoupení ČR k EU

čl. 2 odst. 2 Ústavy : ústavní zákon může stanovit, kdy lid vykonává moc přímo

Ústavní základy České republiky

Ústavní zákon č. 347/1997 Sb. o vytvoření vyšších územně samosprávných celků

čl. 100 odst. 3 Ústavy: Vyšší územně samosprávný celek lze vytvořit jen ústavním zákonem

Charakteristika České republiky podle Ústavy

Čl. 1 odst. 1 Ústavy: Česká republika je svrchovaný, jednotný, demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka.

Čl. 2 odst. 1 Listiny: Stát je založen na demokratických hodnotách a nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii ani na náboženské vyznání.

Listina reflektuje historickou zkušenost vázanosti státu na ideologii (vedoucí úloha Komunistické strany Československa zakotvená v čl. 4 Ústavy ČSSR) a vyjadřuje sekulární charakter státu.

Ústavní základy České republiky

Ústava České republiky vyjadřuje státovědou uznávané prvky moderního právního státu, které charakterizují stát jako:

- ústavní
- právní
- demokratický
- sociální

Čl. 2 odst. 1, 2 Ústavy:

Lid je zdrojem veškeré státní moci, vykonává ji prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní.

Ústavní zákon může stanovit, kdy lid vykonává státní moc přímo.

Dělbba moci v České republice

Moderní právní stát, České republiky nevyjímaje, je založen na dělbě jednotlivé moci.

- Ústava stanoví, že zdrojem veškeré moci ve státě je lid (teorie společenské smlouvy = lid se organizuje ve státě, a jeho orgánům svěřuje výkon moci)
- samovolná vláda lidu = anarchie

Základní organizace dělby moci v moderním právním státě je dělba moci na

- zákonodárnou (podoba zastupitelské demokracie nebo v kombinaci s demokracií přímou, naposledy čistě přímá vláda v Athénách v 6. stol př.n.l.)
- výkonnou
- soudní

Orgány jednotlivých mocí v České republice:

zákonodárná: Parlament České republiky (Poslanecká sněmovna, Senát)

výkonná: vláda, prezident, státní zastupitelství

soudní: Ústavní soud a soustava obecných soudů

Dělbba moci v České republice

tyto jednotlivé moci jsou definovány tak, aby jedna neměla převahu nad druhou, což bývá nazýváno jako **system brzd a protivah**, což nejobecněji lze vysvětlit na následujícím nejzákladnějším schématu:

- Lid jako suverén volí pravidelně své zástupce do zákonodárného sboru (Parlament České republiky skládající se ze dvou komor (Poslanecká sněmovna a Senát)).
- Parlament přijímá zákony včetně ústavních a tím nastavuje pravidla pro **ostatní moci (výkonnou a soudní)**, avšak je kontrolován při své činnosti Ústavním soudem jako orgánem kontroly ústavnosti (**soudní moc kontroluje zákonodárnou**).
- Poslanecká sněmovna umožňuje vládnout vládě a tato je ze své činnosti parlamentu odpovědná, avšak v případě, že Poslanecká sněmovna není schopna plnit svou funkci, je oprávněn prezident jako orgán moci výkonné tuto rozpustit a zákonodárnou moc v tomto případě vykonává Senát (**moc výkonná odstraňuje nežádoucí stav moci zákonodárné**).

Moc zákonodárná

dvoukomorový parlament složený z Poslanecké sněmovny a Senátu

- 200 poslanců volených na dobu 4 let v poměrném volebním systému
- 81 senátorů volených na dobu 6 let, vždy po dvou letech 1/3 Senátu
- poslanci a senátoři k realizaci své činnosti disponují **imunitou** (čl. 27 odst. 2 Ústavy) a **částečnou procesní exempcí** (čl. 27 odst. 4 a 5 Ústavy)
- Obě komory jsou usnášeníschopné za přítomnosti alespoň za přítomnosti 1/3 svých členů (67 PS, 27 Senát), k přijetí usnesení **nadpoloviční většina přítomných** (34 PS, 14 Senát)

Moc zákonodárná

kvalifikovaná usnesení

☐ **nadpoloviční většina všech poslanců a všech Senátorů (PS 101, Senát 41)**

čl. 39 odst. 2 Ústavy (vyhlášení válečného stavu a další vojenské otázky)

☐ **třipětinová většina všech poslanců a třipětinová většina přítomných senátorů (PS 120, Senát 14) značná disproporce mezi komorami**

čl. 39 odst. 3 Ústavy (ústavní zákon, ratifikace mezinárodních smluv dle čl. 10a Ústavy)

čl. 65 odst. 3 Ústavy (ústavní žaloba na prezidenta republiky)

☐ **schválení Poslaneckou sněmovnou i Senátem = PS nemůže přehlasovat Senát**

čl. 40 Ústavy (volební zákon, zásady styku obou komor), postačí však většina přítomných jako u běžného usnesení

☐ **většina všech poslanců (101)**

čl. 47 Ústavy (poslanecká sněmovna hlasuje o zamítnutém návrhu Senátu nebo o vráceném návrhu s pozměňovacími návrhy) „**přehlasování Senátu**“

čl. 72 odst. 2 Ústavy vyslovení nedůvěry vládě

čl. 50 Ústavy vrácení zákona prezidentem republiky

Moc zákonodárná

Kdo má zákonodárnou iniciativu (čl. 41 odst. 2 Ústavy)

- poslanec
- skupina poslanců
- Senát
- vláda
- zastupitelstvo vyššího územně samosprávného celku (rozuměj kraje)

V případě návrhu zákona o státním rozpočtu a návrhu státního závěrečného účtu pouze vláda a projednává pouze Poslanecká sněmovna.

Moc výkonná - prezident

- hlava státu volená na 5 let přímou volbou, maximálně **dvě po sobě jdoucí volební období**, ze své funkce není nikomu odpovědný

Neodpovědnost (čl. 65 Ústavy) = neodpovídá za přestupky a trestné činy spáchané během výkonu mandátu a ani jej nelze zadržet, odpovídá pouze za velezradu nebo hrubé porušení Ústavy, na základě ústavní žaloby k Ústavnímu soudu, kterou podává Senát se souhlasem Poslanecké sněmovny. Postižen může být **ztrátou úřadu na nezpůsobilosti jej znovu nabýt.**

Volba prezidenta

do roku 2008 volen oběma komorami na společné schůzi
od roku 2013 přímá volba prezidenta (čl. 56 Ústavy)

Moc výkonná – prezident

Pravomoci prezidenta – výlučné (čl. 62 Ústavy)

- jmenuje a odvolává předsedu a další členy vlády a přijímá jejich demisi
- svolává zasedání Poslanecké sněmovny
- rozpouští Poslaneckou sněmovnu

a další

Pravomoci prezidenta – sdílené (čl. 63 Ústavy)

- zastupuje stát navenek
- přijímá vedoucí zastupitelských misí
- jmenuje soudce

a další

-sdílené vyžadují **spolupodpis předsedy vlády nebo jím pověřeného člena vlády**

Moc výkonná - prezident

A co ty milosti...?

dle čl. 62 písm. g) Ústavy (v samostatné pravomoci) má právo
agraciace – odpouštět zmírňovat tresty uložené soudem
rehabilitace – zahlazovat odsouzení

dle čl. 63 písm. j) a k) Ústavy (ve sdílené pravomoci) má právo
abolice – nařizuje, aby se trestní stíhání nezahajovalo, a pokud bylo zahájeno,
aby se v něm nepokračovalo
amnestie – rozsáhlejší milost

Moc výkonná - vláda

- vrcholným kolegiálním orgánem výkonné moci, skládá se z předsedy, místopředsedů vlády a ministrů, je odpovědná Poslanecké sněmovně
- k provedení zákona a v jeho mezích může vláda vydávat nařízení (§ 78 Ústavy)
- ministerstva pak na základě zákona a v jeho mezích vydávat nařízení, jsou-li k tomu zákonem zmocněny (čl. 79 odst. 3 Ústavy)

Jak se vláda rodí...? (aneb od voleb v říjnu 2017 do schválení důvěry v červenci 2018 literou Ústavy) 😊

Čl. 68 odst. 3 Ústavy

1. Krok – tah prezidenta

Předsedu vlády **jmenuje** prezident republiky a na jeho návrh **jmenuje** ostatní členy vlády (jmenování – **končí stávající vláda**, pověření vítěze voleb jednáním o sestavení vlády – úzus předcházející jmenování, který nemá právní následky)

Moc výkonná - vláda

Krok 2 – na tahu vláda

jmenovaná vláda předstoupí do 30 dnů po svém jmenování před Poslaneckou sněmovnu a požádá ji o **vyslovení důvěry**

- dostane (nadpoloviční většina přítomných poslanců) - vládne
- nedostane – na tahu je opět **prezident**, a celá procedura se **opakuje**

nedostane-li ani tato vláda důvěru, jmenuje prezident ve třetím pokusu vládu **na návrh předsedy Poslanecké sněmovny**, pokud ani tato vláda nedostane důvěru

➤ = nastupuje postup dle **čl. 35 odst. 1 písm. a) Ústavy**

prezident **může** rozpustit Poslaneckou sněmovnu, jestliže Poslanecká sněmovna nevyslovila důvěru nově jmenované vládě, jejíž předseda byl prezidentem republiky jmenován na návrh předsedy Poslanecké sněmovny

Moc výkonná – vláda

vedle důvěry vládě může poslanecká sněmovna vládě, která je jí odpovědná, vyslovit **nedůvěru**, a to na návrh 50 poslanců, na rozdíl od důvěry, která může být vyslovena běžným usnesením, je nedůvěru možno vyslovit kvalifikovanou většinou všech poslanců (tedy nejméně 101)

v České republice neexistuje tzv. **institut konstruktivního vota** nedůvěry, kde vládě může být vyslovena nedůvěra pouze za předpokladu existence většiny ustanovující novou vládu

Moc výkonná – státní zastupitelství

- čl. 80 Ústavy – zastupuje veřejnou žalobu vůči státu
- de iure moc výkonná, ale de facto blízko k moci soudní
- diskutují se otázky nezávislosti státního zastupitelství

Moc soudní – Ústavní soud

(čl. 83-89 Ústavy)

vrcholný orgán ochrany ústavnosti skládající se z 15 soudců jmenovaných prezidentem na dobu 10 let, které jmenuje prezident republiky se souhlasem Senátu

často označován jako „negativní zákonodárce“

oprávnění rušit zákony a podzákonné předpisy

rozhodovat o ústavních stížnostech, je-li porušeno ústavní právo

řeší další otázky fungování státní moci (např. ústavní žaloba proti prezidentu, ve věcech voleb, mandátu poslanců aj.)

Moc soudní – obecné soudy

(čl. 90 – 96)

poskytují ochranu právům (každý má právo domoci se svého práva u nezávislého soudu)

soustava soudů: okresní, krajské, vrchní, Nejvyšší soud a Nejvyšší správní soud

DĚKUJI ZA POZORNOST